

Emil Gârleanu

DIN LUMEA CELOR CARE NU CUVÂNTĂ

LITERA
București
2020

CUPRINS

Tabel cronologic 5

CEA DINTÂI DURERE (1907)

Cea dintâi durere	9
Ucigașul	16
Tată	21
Întâmplarea	29
Înecatul	36
Cine a iubit-o!	42
Frați	51
Grușan.....	56
Patima	68
Colonelul	75
Părtașul	81
Fugitul	86

DIN LUMEA CELOR CARE NU CUVÂNTĂ (1910)

Când stăpânul nu-i acasă!	91
Grivei	94
Călătoare!.....	97

Musculița	100
Gândăcelul	103
Mai sus!	106
Cântărețul	108
Sărăcuțul!.....	110
În curtea mea	113
Cioc! Cioc! Cioc!	117
În fel de fel de fețe.....	121
Nedespărțite!.....	126
Cucoșul.....	128
Luptătorii	131
Pasăre de noapte	134
Vulturul	136
După asemănarea lor	139
Singuratecii	142
Filosoful	144
Musafirul	146
Mărinimie	148
Tovarășii	150
Căprioara	154
Voinicul!	156
Fricosul	158
Gâza	160
Părăsită	164
Calul	168
Hoinar	173
Frunza	177
O rază	181
Trandafirul	184
Ca soarele!	187

CEA DINTÂI DURERE (1907)

CEA DINTÂI DURERE

Am crescut pe ulița boierească a Iașului, pe „Podul-Verde“, cum i se zicea odată, în fața grădinii lui Mihai-vodă Sturza și-n coasta pădurii Copoului. Am crescut pe ulița din capătul căreia privirea pătrundea până departe, spre șesul întins, în fundul căruia Cetățuia se ridică deodată, ca înălțată de niște brațe uriașe, mândre că pot scălda în razele soarelui un asemenea giuvaier. Am mai apucat încă pe cei de pe urmă boieri, îmbrăcați totdeauna în haină neagră, cu pălării înalte, rătăcind pe sub aleile de tei, cu ochii pierduți în urmărirea unui vis ce nu se poate îndeplini. Îmi aduc aminte cum ascultam, toată ziua, trâmbițele, al căror glas războinic făcea să răsune cazărurile ce ne înconjurau casa. Toată lumea militarească era tăbăruită lângă noi, „la deal“. Nu o dată am rămas uimit, în poartă, când regimentul *de linie* pornea la paradă, cu tamburul-major¹ în frunte, un țigan cât un munte, purtând în cap o căciulă de urs, cât o baniță de mare, haine numai aur, și-n mâna

¹ Tambur-major – subofițer mai mare peste toboșari și gorniști.

un buzdugan pe care îl azvârlea în aer de se rotea de două ori, apoi îl prindea în palmă și-l ținea o clipă sus, până ce clocotea glasul de tunet al tobei celei mari. Din poarta ogrăzii duceam mâna la pălărie, să salut militărește pe tata, care mergea călare în fruntea batalionului. Tata, parcă-l văd, se uita de sus, pleca sabia spre gâtul calului, ca să-mi răspundă, iar eu mă credeam un soldat strășnic.

Multe am văzut în ulița aceasta, în multe întâmplări am fost și eu amestecat, și multe lucruri de pe acea vreme sunt închise în sufletul meu. De unele nu-mi aduc aminte, sunt ascunse bine colea, și cine știe dacă vreodată farmecul sau durerea lor vor răsări iarăși în mintea mea, cum răsar, în unele nopți, dârele luminoase ale fărâmiturilor de stele. Cine știe! Dar unele din aceste întâmplări mi-au rămas săpate în amintire cu o atât de mare putere, încât oricând le pot vedea, le pot povesti, cum aş putea spune cea dintâi rugăciune pe care mama m-a învățat s-o înșir: cu mâinile împreunate și-n genunchi, în fața icoanei de deasupra pătișorului meu...

De multe ori m-am gândit la cea dintâi durere ce-am simțit-o în inima mea de copil. O pot povesti aşa cum aş fi văzut-o aseară, cu înțelegerea mea de acum, cu ochii și inima mea de atuncea.

...Poate să fi avut vreo cinci-șase ani. Într-o seară mă jucam în grădinuța din față. Cum făceam grămezi

de nisip, deodată clocoți strigătul grabnic și dezna-dăduit al trâmbiței de foc.

Și într-o clipă năvăli, în goana nebună a cailor, șirul întreg de care cu soldați, ale căror căști galbene tăiară repede o dungă luminoasă în înseratul zilei. Apoi a fost un învălmășag de trăsuri, de călăreți, de ofițeri, de soldați alergând mai mulți, sub comanda cuiva sau singuri, în gâfâiala fugii. Se opreau unii pe alții, se întrebau sau își strigau vorbe de-abia spuse, apoi se aruncau în aceeași goană grozavă. Un soldat sosi cu un plic; după câteva clipe am văzut și pe tata, cu chipul îngrijit, trecând pe lângă mine fără să mă vadă. Mă rezemasem de parmalâc¹, în colțul grădiniței, și priveam cu plăcere la neobișnuita mișcare a uliței.

Peste puțin veni în fugă slujnica noastră, mătușa Smaranda. Am văzut-o ieșind până în mijlocul străzii, tipând speriată:

„Vai de mine, arde târgul!“ Atunci m-am strecurat printre două jaluzele desprinse, și bătrâna s-a trezit cu mine lângă dânsa. M-am uitat și eu: în fund, cerul se rumenise, unde de fum negru se ridicau în văzduh și, uneori, câte un smoc de scânteie scăpăra ca niște mărgele împrăștiate. Ne-am întors lângă poartă. Un călăreț trecu în goană; nu mult după aceea, alte pâlcuri de soldați se perindără, ca niște vedenii. Seara se aşezase ușoară; odată cu răcoarea ei, veni un miros acru și încăios; rumeneala cuprinse tot cerul, iar

¹ Parmalâc – gard din scânduri.

Respect pentru oameni și cărti

vârfurile copacilor din grădina lui vodă se auriră; mișcate de vânt, păreau niște flăcări ce ardeau legănându-se. Peste tot se întinsese o lumină dulce, de vis. Mătușa Smaranda întrebă pe un trecător: „Mă rog dumitale, ce arde?“ Acesta îi răspunse din treacăt: „Ulița Mare“. Bâtrâna își rosti numele, cum obișnuia să facă la orice întâmplare ce-i redeștepta mila sau mâhnirea: „Smărăndiță, Smărăndiță!“ Și iar se făcu tăcere. Numai de departe venea vuietul năbușit al unui zbucium. Mă cuprinsese o frică neînțeleasă. Deodată, gândul mi se opri la mama, care plecase în târg.

„Dar mama?“ întrebai îngrijat. Bâtrâna mă trase mai lângă dânsa și-mi răspunse: „O să vie, conașule, n-ai mata teamă“.

Nu știi cât vom fi stat în această aşteptare încordată. Mama nu mai venea, nici tata, care pornise pe urmă. Deodată răsunăra niște pași trăgănați. Privirăm în lungul uliței. În curând puturăm desluși pe cei ce veneau: erau doi soldați care duceau o năsălie. În dreptul porții dânsii se opriră: de sub pătura ce acoperă năsălia ieșea un horcăit răgușit, care se stingea cu totul o clipă, apoi izbucnea din nou. Am auzit bine și mi-a rămas săpat în adâncul minții fiecare cuvânt din con vorbirea celor doi soldați. Cel dintâi se întoarse și spuse, cu glas plin de spaimă: „Moare, măi“. „Da, moare“, îi răspunse celalt. Întâiul urmă: „Să-l punem aici, în dosul porții, să-și dea sufletul în liniște“. „Să-l

punem.“ Când zăriră pe mătușa Smaranda, o trimisera repede: „Fă-ți pomană și adu o lumânare.“

Bâtrâna se zăpăci, alergă numai decât, și pe mine mă lăsă singurel lângă stâlpul porții. Soldații nici nu mă văzură poate. Așezară năsălia în ogrădă, chiar lângă parmaclâcul grădinușei, și unul dintre ei ridică pătura. Lumina felinarului din față se întindea până acolo. Horcăitul se auzi deslușit, aerul serii parcă-i dase putere; cel ce sta întins, un pompier, înghițea în gâlgâiri adânci, parcă ar fi băut, însetat, apă. O grijă de ceva ce nu înțelegeam mă făcuse și mai mititel și mă întuise locului. Pieptul pompierului se ridica des, ca niște foi. „Scoate-i casca“, spuse unul dintre soldați. Celalt îi luă binișor casca.

Atunci se petrecu ceva groaznic. Pompierul scoase un strigăt de durere, un strigăt aşa de adânc, că mi s-a părut că ieșise din fundul unei hrube, de sub picioarele mele. Apoi, cu cea din urmă putere, vroi să se scoale, se prăvăli pe o coastă și se răsturnă jos, trântind pe soldatul ce se plecase peste dânsul. Casca se rostogoli până lângă mine. Rănitul rămase pe pământ, zbătându-se, iar fața i se acoperi ca de un văl negru, ce se întindea cu încetul și pe jos: îi izvora săngele din cap.

Toate acestea s-au petrecut cât ai clipi. Nici n-am avut vreme să mă însăşimânt. Aproape în aceeași vreme putusem auzi, la spate, glasul mamei: „Ce-i aici?“ Apoi acel al tatei, întrebând pe soldați: „Ce

Respect pentru oameni și cărti

e, ce faceți?“ Când mama se apropie și înțelesе ce se petrecea, și când, întorcându-se, mă zări pe mine, se azvârli, cu un tipăt, să mă ia în brațe: „Pentru numele lui Dumnezeu, ce cauți tu aici?“ Mă ridică, apoi îmi întoarse capul cu mâna și mi-l sprijini de umărul ei.

În această vreme veni și mătușa Smaranda. Am auzit scrâșnetul chibritului ce aprindea lumânarea, am auzit cele câteva cuvinte, întretăiate, ale soldatului ce povestea tatei:

„Un zid dărămat... da, peste dânsul... scos de sub dărămăturile unei bolți“... Apoi o clipă de liniște, și pe urmă un suspin, un suspin lung, de ușurare, ca al unui om care se aşază să se odihnească după un drum lung. Simții tremurul mamei. Tata o luă de braț: „Hai, ce stai și tu; hai, dragă“. În urmă, glasul bătrânei tânguia: „Smărăndiță, Smărăndiță!“

În noaptea aceea n-am putut dormi. Într-un răstimp mi se păru că lumina candelei se înalță, se subțiază și se toarce mereu din caierul luminat al paharului, apoi se întinde de se strâng ghem împrejurul unei căști mari ce spânzura deasupra patului meu. Am tipat, a alergat mama lângă mine, și toată noaptea mi-am simțit mâna într-a ei.

A doua zi m-am jucat, ca de obicei. Tot ce privisem cu o seară mai înainte se ștersese ca un vis. La întâmplarea din seara trecută nu mai gândeam, cum nu mai gândeam la zgâriiturile care mă usturaseră numai în clipa când mi le făcusem.

Dar a treia zi, rânduri-rânduri, soldați treceau în pas domol, cu toți ofițerii lor, cu drapelul și cu goarnele ce sunau, duios, o rugăciune. „E o paradă, îmi spuse mama, care mă ținea în brațe, o paradă, știi, ca atunci când a venit generalul.“ Eu n-am crezut; căci de la fereastră am văzut sicriul purtat pe un tun, iar deasupra sicriului, casca. Și atunci, din nou mi-a răsat în minte seara aceea.

Din nou am văzut pompierul întins jos, vârsându-și chinul în suspinul adânc ce mi se păruse că ieșise de sub pământ. Mi-am dat seama că acum îl duceau undeva, departe, că-l luau de lângă toți ai lui, săracul! Și-am avut acea presimțire nedeslușită a despărțirii ce cândva nu se poate înlătura, presimțire care se naște odată cu noi. Nu pricepusem tot, dar înțelesesem destul. Și, ca și când cineva ar fi vrut să mă despartă și pe mine de mama, am cuprins-o de gât cu amândouă mâinile și-am plâns, zguduitor, cea dintâi durere a mea.

UCIGAŞUL

Ieșeam de pe sala întunecoasă și umedă a tribunalului. Eram cu un avocat, un vechi prieten al meu. Cum străbăteam cu greutate prin împerechitura de oameni pe care patimile și ura îi poate aduna la un loc, trecu repede, prin fața noastră, un condamnat, urmat de santinelă. Condamnatul, un domn foarte bine îmbrăcat, ținea batista la ochi și plângea cu sughiuri.

Prietenul mi-l arăta și-mi zise:

– Uite-l, a dat foc, pentru ca apoi să fie despăgubit, a lăsat pe drumuri nu știi câte familii, și acum, când se duce pe un an la pușcărie, plângе ca o muiere. Și adăugă cu dezgust: Urăți îmi sunt oamenii ăștia...

– Dragul meu, urmă el când ieșirăm afară în uliță, cât am fost procuror, am avut de cercetat multe fapte. Și m-am încredințat că lașii cei mai mulți sunt printre noi. Dumnezeu să mă ierte dacă-ți spun că, din căți oameni cunosc eu, nu se vor găsi zece care să-și ia asupra-și răspunderea faptei îndeplinite. Ca să-ți dau o pildă de cum știu cei mici, cei umiliți, să-și primească soarta, să-ți povestesc o întâmplare.

Cea dintâi durere

17

Am luat-o încet, pe sub copaci umbroși ce mărgineau ulița. Prietenul începu:

Eram pe atunci procuror la Iași. Se făcuse un omor la drumul mare, și-a trebuit să plec repede cu trăsura. Am sfârșit cercetarea ușor; când am ajuns, jandarmii puseseră mâna pe șatra printre țiganii căreia se găsea și cel ce omorâse proprietarul. Țiganul era dintre acei care ucid ca și cum ar bea un pahar de rachiu, sau ar mâncă o găină de furat. În mintea lui nu trăia deosebirea dintre un fapt și altul. O bestie.

Ăștia nu pot intra în rândul oamenilor... Mă întorceam spre Iași, când, într-un sat, în dreptul primăriei, îmi ieși notarul cu jandarmul înainte și-mi spuse că, atunci chiar, se făptuise o rănire cu toporul.

Eram foarte grăbit, dar a trebuit să merg. Ne-am îndreptat cu toții într-acolo.

Ograda era plină de oameni. Jandarmul i-a dat la o parte și am intrat în casă. Rănitul era un om în vîrstă mijlocie. Primise o mucă de topor în cap, la ceafă, dar nu murise. Nu putea scoate însă nicio vorbă. Niciodată nu se gândiseră că să-l ducă la spital. Am poruncit să-l trimitem în trăsura mea și-am întrebat de cel ce lovise. Era vecinul, un moșneag. Am trecut alături. Într-o odaie joasă, pe pat, lângă un străjer, sta dânsul.

Într-un colț, în picioare, un om voinic – fecioru-său; iar lângă cuptor, bătrâna – nevastă-sa. Când am intrat, moșneagul s-a sculat în picioare. M-am

Respect pentru oameni și cărți

așezat pe un scaun, l-am chemat lângă mine și l-am întrebat:

– Dumneata ai lovit cu toporul pe Criste Dămian? Moșneagul răspunse dârz:

– Eu.

– De ce?

Bătrânul își trecu mâna peste gură, își potrivii mijlocul în chimir, se uită pe sub gene la mine, apoi vorbi:

– I-am dat cu barda, pentru că, după ce mi-a înjunghiat purcelul, s-a ținut și tantoș și mi-a tras o palmă. Mi-a înjunghiat un purcel, purcelul de două luni, și l-am prins, că l-am văzut cum îl părlea dis-de-dimineață. Își aista-i al doilea purcel care mi-l mănâncă, mânca-l-ar... Doamne iartă-mă...

– Ei, îi zic eu, și pentru un purcel să omori omul? Moșneagul dădu cu mâna, să n-am grijă:

– Nu mai moare el, că doar nu l-am lovit să moară. L-a bătut tot satul odată, și n-a murit, că-i soi rău. Soiul rău nu moare.

– Își cum l-am lovit?

Moșneagul stătu puțin pe gânduri:

– Păi cum... Ia, aşa, bine...

– Nu: „Aşa, bine“! Spune-mi: cum?

– Păi... m-am dus în ograda lui și i-am zis: „Măi, da' purceii mei îs de făcut pomană pentru sufletul bunică-tei? De ce mi-i înjunghii, măi, c-o să te ieu de beregată.“ El atunci, cum era cu barda în mâna

dreaptă, a trecut-o în stânga și mi-a trântit o palmă zdравănu. Eu i-am smucit barda și i-am făcut o dată vânt. și Dămian numai ce-a căzut moale la pământ... Eu, când am văzut așa, și cum eram singur, că nu mai era nimeni cu noi, am strigat la fecioru-meu, să vie, să-mi ajute să ridicăm pe Dămian de jos, că tipă și gema de durere. Pe urmă au venit și oamenii de ne-au găsit pe amândoi, pe mine și pe fecioru-meu, acolo... Iaca așa...

În clipa aceasta se deschise ușa, intră un jandarm și-mi aduse vestea:

– Să trăiți, domnule procuror, până la spital rănitul a murit. La vorbele acestea, moșneagul tresări ușor, dar rămase locului. În tăcerea care se făcu, glasul bătrânei se auzi de lângă cuptor: „Dumnezeu să-l ierte“. Apoi prinse să bocească.

Moșneagul încercă să-și facă cruce, dar se opri repede, spuse numai și el: „Dumnezeu să-l ierte“.

Atunci din colțul odăii ieși la lumină feciorul bătrânului. Veni, se alătură de tată-său, îl dădu cu umărul mai încolo și zise:

– De-acu, lasă! Apoi se întoarse către mine: De-acu pot să spun: eu l-am omorât. Că tătuca nu credea să moară Dămian, aşa, dintr-o lovitură, și-mi spusese, acolo, pe loc, să-l las pe dânsul să facă cele câteva luni de gros, că el tot îi bătrân și eu muncesc mai din greu acasă, și ajut mai mult mămucăi.